

Джерела та література

1. Ганна Капустян. Пам'ять 33-го кличе молодих: Спогади свідків і слово історика (науково-пошуковий проект). – Кременчук: ПП Щербатих О.В., 2017, 600с.
2. М.А. Якименко. Українське село: сім десятиліть перебудови.- Полтава, 1993, 87 с.
3. Архів Управління СБУ по Полтавській області. Основний фонд слідчих справ, спр. 10993.
4. Колективізація і голод на Україні. 1929-1933/ 36-к док-тів і матеріалів. – Київ: Наукова думка, 663 с.
5. Архів Управління СБУ по Полтавській області. Основний фонд слідчих справ, спр. 4683.
6. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т.2. Ноябрь 1929 – декабрь 1930- / Под. ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л.Виолы.- М.: «РОССПЭН», 2000, 927 с.
7. Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. 1927-1939. Документы и материалы. В 5-ти тт. / Т.3. Конец 1930-1933 – / Под. ред. В. Данилова, Р. Маннинг, Л.Виолы.- М.: «РОССПЭН», 2001, 1008 с.
8. Рафаель Лемкін. Радянський геноцид в Україні (стаття 28 мовами). / Редактор Роман Сербин, упорядник Олеся Стасюк. – Київ: Майстерня книги, 2009, 208 с.

УДК 94(477) 364

Срібна Марія Андріївна

провідний науковий співробітник відділу

«Історія незалежної України»

Національного музею історії України

(м. Київ)

ЧЕРВОНОХРЕСНА РОБОТА СЕРЕД ДІТЕЙ В ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.

У статті аналізуються форми та методи допомоги дітям від Українського Червоного Хреста у воєнні та міжвоєнні періоди ХХ – поч. ХХІ ст. Одним з важливих завдань є дослідити результати діяльності червонохресного руху та порівняти із сучасними методами роботи з дітьми.

Ключові слова: *Товариство Червоного Хреста України, Друга світова війна, діти, гуманітарна допомога, Чорнобиль, війна на сході України.*

В період воєнних дій на сході України проблема надання допомоги дітям, як одним з найбільш незахищеним верствам суспільства є надзвичайно актуальною. Серед усіх чисельних благодійних громадських

організацій варто виділити товариство з надзвичайно довгою історією та традиціями – це Товариство Червоного Хреста України (ТЧХУ). В квітні 2018 р. виповнилось 100 років Українському Червоному Хресту (УЧХ). За цей довгий період діяльності на долю червонохресного руху випало чимало випробувань: революції, голодомори, війни, екологічні катастрофи тощо. Враховуючи тяжке соціально-економічне становище країни та значну кількість переселенців, доцільним є вивчення історичного досвіду надання допомоги дітям від товариства у буремні роки ХХ – поч. ХХІ ст.

Діяльність ТЧХУ знайшло своє відображення у працях дослідників: Журби М.А. [1], Литовченка Т. А. [2], Кравця А. [3], Ящук О. Ю. [4]. В даних дослідженнях критично аналізується діяльність Червоного Хреста на українських землях, значну увагу приділено його одержавленню та встановленню над ним партійного диктату, що призвело до усунення самостійності товариства в радянський період у прийнятті відповідних рішень. Допомога дітям простежена фрагментарно чи майже відсутня.

Метою цієї статті є аналіз форм та методів допомоги дітям від Червоного Хреста у воєнні та міжвоєнні періоди ХХ – поч. ХХІ ст. Одним з важливих завдань є дослідити результати діяльності червонохресного руху та порівняти із сучасними методами роботи з дітьми.

На поч. ХХ ст. одним з найважливіших завдань Червоного Хреста була допомога військовополоненим, біженцям, інвалідам. Крім того, проводилась широка кампанія по боротьбі з тифом та різними інфекціями, створення шпиталів і пунктів харчування. Червонохресна робота серед дітей починає особливо простежуватись у роки голоду 1921-1923 рр. Зокрема, товариство організувало близько 3 тис. харчувальних пакунків, на які було витрачено 250 тис. крб. власних коштів. Крім того, було видано понад 45 млн. обідів. В кін. 1922 р. УЧХ запропонував створити сільськогосподарські дитячі колонії, які б допомагали безпритульним дітям. За клопотання Головної управи УЧХ перед Наркомосом та Наркомземом дитячі колонії були наділені землею, а дітей забезпечили одягом, їжею та навчили сільськогосподарським професіям. При деяких колоніях були побудовані парові млини, де дітки навчалися млинарній справі. На поч. 1923 р. кількість дитячих установ, які власними силами забезпечували свої продовольчі потреби, збільшилась з 92 до 302 [5, с.57-58].

Варто зазначити, що в радянський період Червоний Хрест повністю підпорядковувався потребам комуністичного режиму. Головні принципи, якими повинно було керуватися товариство відходять на задній план. Головним завданням союзного керівництва в червоно-

хресній роботі стала уніфікація організаційної структури республіканських товариств. Червоний Хрест поступово переходив на виборчі засади, ліквідовувалися губернські правління, замість Головної управи створювався Центральний комітет УЧХ.

Дане становище УЧХ в складі Союзу Товариств Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (СТЧХ і ЧП) позначилося і на міжнародній співпраці з іншими організаціями. Відносини між УЧХ та зарубіжними червонохресними товариствами визначалися зовнішньою політикою радянського уряду. Центральне управління УЧХ скептично поставилося до участі в діяльності «Міжнародної організації допомоги дітям», яка була заснована у 1925 р. під егідою Міжнародного Червоного Хреста. Керівництво української організації у своїх рішеннях дублювало постанови центру, демонструючи однотайність позицій національних філій з лінією московського керівництва у міжнародних справах [6, с.74].

З 1932 р. Червоний Хрест починає більше уваги приділяти створенню санітарних постів, організації санітарних дружин, підготовки медсестер, санінструкторів та значикстів комплекту «Готов до санітарної оборони». Враховуючи підготовку до майбутньої війни, уряд СРСР вирішив, що Червоний Хрест повинен сконцентрувати увагу на допомозі державним органам охорони здоров'я в підготовці населення до санітарної оборони.

Найбільш вразливою категорією населення у роки Другої світової війни були діти. Тотальна мобілізація чоловіків до різних регулярних і нерегулярних збройних формувань позбавила мільйони родин головного годувальника. Сотні тисяч дітей залишилися сиротами і напівсиротами. В цей період відбулись правові зміни, що стосувалися насамперед посилення охорони дитинства й материнства. Деякі постанови уряду спрямовувалися на влаштування та надання допомоги дітям-сиротам. Зокрема, Постанова РНК УРСР від 15 лютого 1942 р. «Про влаштування дітей, які залишилися без батьків»; Постанова РНК СРСР від 15 червня 1943 р. «Про посилення заходів боротьби з дитячою безпритульністю і хуліганством»; Постанова РНК УРСР від 27 березня 1943 р. «Про організацію допомоги дітям, батьки яких загинули у боях з німецько-фашистськими окупантами, замордовані або розстріляні фашистськими загарбниками під час окупації районів УРСР»; Постанова РНК СРСР від 30 липня 1944 р. «Про заходи боротьби з бездоглядністю і безпритульністю дітей в УРСР». А наказом Президії Верховної Ради УРСР від 8 вересня 1943 р. вдосконалювався порядок усиновлення [7].

З 1941 р. перед Червоним Хрестом постало одне з важливих завдань, це посилити роботу серед дітей. Завдання полягало і в евакуації вихованців дитячих будинків у глибоку СРСР й у відкритті нових закладів.

На 14 грудня 1941 р. було вивезено на безпечну територію 664 дитячих будинків з 7887 вихованцями. Разом з тим, співробітники Червоного Хреста намагалися не послаблювати увагу до дитячих будинків та дітей загиблих воїнів. Так, наприклад, Ворошиловградський обком Товариства відкрив дитячий будинок для сиріт, а Жданівський обком обладнав дитячий санаторій, Полтавський та Вінницький обкоми зібрали для дитячих будинків значну кількість продуктів харчування [8, с.6].

Для дітей фронтовиків, дітей-сиріт відкривались їдальні, метою яких було хоча б один раз на день мінімально нагодувати дитячий контингент. Приміщення таких їдалень склалися з кількох кімнат, кухні та підсобної частини. Обіди видавалися дітям додому. Склалися вони з однієї страви, оскільки їдальні для дітей забезпечувались одноманітними продуктами: крупою, олією, борошном.

Крім того, створювались первинні організації та санітарні пости для дітей. В 1944 р. у школах та ФЗО було створено 4168 первинних організацій, які нараховували 234 000 чоловік членів Червоного Хреста, організовано 1818 санітарних постів та підготовлено 141 010 значківців БГСО [9, арк.16].

В свою чергу школярі та молодь також допомагали Червоному Хресту.

Вони чергували біля важкопоранених, писали листи їхнім родинам, читали газети. В 1944 р. піонери УРСР зібрали та здали аптекам 92 196 кг лікарських трав, а в 1945 р. 426 962 кг [10, с.33].

Водночас зазначимо, що у шефській роботі над сирітськими дитячими будинками було ряд недоліків, зокрема, відсутність плановості в роботі шефських комісій; не всіма обкомами Червоного Хреста приділялась серйозна увага даній справі, а організовані заходи носили випадковий характер (м. Суми, м. Чернігів, м. Дніпро). Крім того, відбувався поганий контроль матеріальних витрат [11, арк.13].

Первинні організації Червоного Хреста були створенні не у всіх школах. Не всі шкільні секції обласних комітетів Червоного Хреста працювали чітко та оперативно (Херсонська, Миколаївська, Чернігівська, Тернопільська області) та не у всіх райкомах Червоного Хреста були створенні шкільні секції. У багатьох первинних організаціях не було оглядової агітації та недостатньо розгорнута робота в РУ та школах ФЗО. Облік по роботі серед піонерів і школярів налагоджений був тільки на задовільно [12, арк.17].

Наведені вище дані дозволяють говорити про досить тяжкі умови повсякденного життя дітей в окупаційний та після окупаційний періоди, які характеризуються складністю виживання. Питання освіти та медичного догляду дітей для окупаційної влади майже не виникали. Молодь

азнала в роки німецької окупації голод, страх і тяжку працю. Після звільнення українських земель від нацистів почали поступово своє відродження шкільні і медичні заклади, що позитивно вплинули на дитяче життя, хоч існували певні перешкоди, пов'язані з тяжким становищем країни. Незважаючи на пільги діти залишалися мало захищеним прошарком населення, що часто залишався без підтримки влади.

В 1986 р. перед Червоним Хрестом постали нові проблеми та завдання. За ініціативою Червоного Хреста України починає діяти комплексна міжнародна червонохресна програма «Чорнобиль». В результаті чого УРСР почала отримувати через Червоний Хрест дозиметри та інші контрольні-радіаційні прилади, фільтри та установки для очищення води від радіоактивного забруднення. В зарубіжні країни на відпочинок і оздоровлення були відправлені сотні дітей із потерпілих районів. 1-2 липня 1990 р. за домовленістю з Чеським Червоним Хрестом 33 дитини оздоровилися в Моравії. Також протягом 1990 р. 173 дитини відпочивали в Болгарії, Словаччині, Швейцарії та Чехії. У 1991 р. 857 дітей оздоровилося у Німеччині, Польщі, Чехословаччині та Словенії [13, с.133].

З проголошенням незалежності України розпочалася ще одна сторінка в діяльності товариства [14]. Варто виділити, що на поч. 1990-х рр. активно розвивається міжнародна співпраця з червонохресними товариствами інших країн. Особливо ця співпраця простежується сьогодні під час російської військової агресії.

Завдяки фінансовій підтримці Люксембурзького Червоного Хреста та Французького Червоного Хреста у Львові був створений центр серцево-судинної хірургії, обладнаний найсучаснішою апаратурою, вартість якої 1,5 млн. грн. Програма «Допоможемо хворим дітям України із вадами серця», передбачає підвищення кваліфікації українських лікарів за кордоном, допомогу обладнанням, консультування українських дітей зарубіжними спеціалістами, а також проведення операцій у відділенні серцевої хірургії Страсбурзького університету тим дітям, яким не можна допомогти в Україні.

ТЧХУ робить все можливе для того, щоб поліпшити життя найуразливіших осіб, які постраждали внаслідок воєнних дій на сході України. Це означає не тільки надання гуманітарної допомоги, але і уважне відношення до психологічних і соціальних потреб, що виникають під час кризових подій і після них. Напрямок психосоціальної підтримки, який з 2014 р. реалізує Товариство, має на меті відновити належний емоційний стан індивіда та громади у цілому. Так, зокрема, 21 вересня 2017 р. Київська районна організація Товариства Червоного Хреста Одеси організувала заняття з арт-терапії для дітей з категорії внутрішньо переміщених осіб, де на занятті дітлахи вчилися працювати з кінетичним

піском. Пісочна терапія дозволяє висловити найглибші і емоційні переживання, звільняє від страхів і пережитого негативу, покращує пам'ять і концентрацію уваги, розвиває просторову уяву [15].

У 2016 р. Житомирська обласна організація ТЧХУ в рамках програми «Психосоціальна підтримка вразливих верств населення в Україні» за підтримки Датського Червоного Хреста оздоровила 15 дітей з числа внутрішньо переміщених осіб та військовослужбовців з Житомира, Коростишева, Новограда-Волинського. Діти відпочивали в дитячому оздоровчому центрі «Славутич» Київської області, Переяслав-Хмельницького району [16].

ТЧХУ активно проводить майстер-класи з надання першої медичної допомоги. Зокрема, 4 червня 2018 р. у Северодонецьку Луганської області проведено майстер-клас з першої допомоги для учнів шкільного табору НВК «Борівський». Дітей навчили зупиняти кровотечі та як діяти при потрапленні чужорідного предмету, а також правилам надання першої допомоги в літній період [17].

Підбиваючи підсумки червонохресної роботи серед дітей протягом ХХ – поч. ХХІ ст. можна виділити зміни, які відбулись за даний період. Зокрема, в пер. пол. ХХ ст. основні зусилля були направлені на забезпечення дітей харчами, одягом, житлом, санітарна допомога. В кін. ХХ ст. у зв'язку з екологічною катастрофою багато зусиль та програм було спрямовано на оздоровлення дітей. Війна на сході України також змінила деякі акценти в роботі серед дітей. Окрім гуманітарної допомоги велика увага приділяється психологічному стану дитини. За офіційними даними від ЮНІСЕФ понад 1 млн. дітей постраждали від військових дій на сході України, зокрема, близько 200 000 з них проживають у межах 15 км зони від лінії вогню; 19 000 щодня наражаються на загрозу постраждати від мін та боеприпасів; 12 000 живуть у населених пунктах, які обстрілюються [18].

Аналізуючи сьогоднішню діяльність Червоного Хреста, варто виділити психологічні програми серед дітей та різноманітна співпраця з міжнародними товариствами в даній сфері. Основне завдання даних програм, це допомогти дитині подолати загальний страх, відчуття напруження та тривоги, страх смерті та розлуки з рідними. Шведське агентство з міжнародного розвитку (Sida) надасть Дитячому фонду ООН (ЮНІСЕФ) 10 мільйонів крон (понад 1 мільйон євро) на допомогу дітям, що постраждали від конфлікту на сході України. Завдяки наданим коштам ЮНІСЕФ зможе забезпечити колективну психосоціальну допомогу для 7000 дітей та їхніх батьків і опікунів. ЮНІСЕФ Україна також проведе професійне навчання для 350 психологів, вчи-

телів та соцпрацівників з різних регіонів, які зможуть надавати необхідні послуги дітям, що стали свідками насильства [19].

Ситуація в країні нині залишається складною та вимагає від влади більшого піклування та захисту дітей. Проте, як і в минулі періоди допомогу державним інститутам із захисту дітей надає організація з великим досвідом – Червоний Хрест.

Джерела і література

1. Журба М. А. Міжнародні зв'язки Українського Червоного Хреста / М. А. Журба. К.: «МП Леся», 2007. 212 с.
2. Литовченко Т. А. Військово-оборонна діяльність Українського Товариства Червоного Хреста у 1918-1939 рр.: дис. канд. іст. наук: 07.00.01. / Т. А. Литовченко. К., 2006. 202 с.
3. Кравець А. Медики у визвольних змаганнях українського народу (від Українського Червоного Хреста до Служби Здоров'я УПА) / А. Кравець. Л., 2010., 177 с.
4. Ящук О. Ю. Міжнародні зв'язки Червоного Хреста України (1922-2014 рр.): дис. канд. іст. наук: 07.00.01. / О. Ю. Ящук. К., 2017. 231 с.
5. Журба М. А. Вказ. праця.
6. Журба М. А. Вказ. праця.
7. Цивільне право в 1941-1945 рр.: Зміни в державному та суспільному ладі - [електронний ресурс] - Режим доступу: http://lubbook.org/book_661_glava_91_93_Civilne_pravo_v_1941-194.html
8. Заграничний О. Звитяга, мужність, милосердя / О. Заграничний // Вісник Червоного Хреста України –К., 2003. – №2. – С.4-6.
9. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі ЦДАВО України). - Ф. – 4616. - Спр.7. Годовой текстовой отчет о работе Центрального Комитета общества Красного Креста УССР за 1944 год. – 25 арк.
10. Воропай А. В. Они помогали ковать победу / А. В. Воропай. – М.: Медицина, 1984. – 38 с.
11. ЦДАВО України - Ф. – 4616. - Спр.11. Годовой текстовой отчет о работе Центрального Комитета Общества Красного Креста УССР за 1945 год. – 22 арк.
12. ЦДАВО України - Ф. – 4616. - Спр.11. Годовой текстовой отчет о работе Центрального Комитета Общества Красного Креста УССР за 1945 год. – 22 арк.
13. Журба М. А. Вказ. праця.
14. Національний музей історії України. – Фонди. – Колекційна опис № 696 «Діяльність Товариства Червоного Хреста України».
15. Офіційний сайт Товариства Червоного Хреста України - [електронний ресурс] - Режим доступу: <http://redcross.org.ua>
16. Там само.
17. Там само.
18. Україна: 1 мільйон дітей потребують невідкладної гуманітарної допомоги // UNICEF Ukraine. - [електронний ресурс] - Режим доступу: <https://www.facebook.com/UNICEF.Ukraine/photos/a.198585943539278.49976.171923206205552/1343880172343177/?type=3&theater>

19. Швеція підтримує програму ЮНІСЕФ для допомоги дітям, які постраждали від кризи України // ЮНІСЕФ в Україні - [електронний ресурс] - Режим доступу: https://www.unicef.org/ukraine/ukr/media_26930.html

УДК 94:[061.1:364.4-053.2](477)“1924/1936”

Олянич Лариса Володимирівна

к.і.н., доцент

*кафедри соціально-економічних дисциплін
Харківської гуманітарно-педагогічної академії*

(м. Харків)

ПОДОЛАННЯ ДИТЯЧОЇ БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ У 1920 –1930 –х РОКАХ: ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ

Стаття присвячена дослідженню джерельної бази дитячої безпритульності дітей в Україні у 20-30хрр. Документи представлені рівномірно, мають безпосереднє відношення до науково-історичного дослідження. Вагоме значення мають документи, які були підготовлені та опубліковані західними істориками, архівістами, також донесення німецьких дипломатів в Україні, виявлені в архівах Німеччини.

Ключові слова: *дитяча безпритульність, товариство «Друзі дітей», стенограми, фінансові звіти.*

Джерелознавче дослідження передбачає виявлення, типологізацію та класифікацію історичних джерел для з'ясування конкретних проблем, тобто соціальних систем, явищ, подій, хоча джерелознавство, крім зазначеного, має власний об'єкт і предмет вивчення. Метою дослідження є наукове обґрунтування рівня репрезентативності джерельної бази, повноти її інформативності, встановлення достовірності документів і матеріалів – носіїв інформації про минуле.

Основну групу джерел, яку можна віднести до «генеральної сукупності», користуючись визначенням відомого українського джерелознавця В.В. Підгаєцького [1, с. 207], становлять архівні фонди державних органів влади та громадських організацій досліджуваного періоду, які мають безпосереднє відношення до науково-історичного об'єкту дослідження – дитячої безпритульності в Україні 20–30-х рр. Досліджено понад 60 справ архівного фонду Всеукраїнського правління товариства «Друзі дітей», що зберігається в Центральному державному